

TAPANI HIETANIEMI

Sivilisaatiohistorian uusi paradigma?

Globalisaatio, maailmanjärjestelmät ja Andre Gunder Frank

Dosentti Tapani Hietaniemen artikkelin aiheena on Andre Gunder Frankin analyysi globaalien talouden syntymisestä.

■ Sivilisaatiohistoriassa on tapahtumassa meidän aikanamme paradigman muutos. Aikaisempi sivilisaatiotutkimus lähti siitä, että on olemassa toisistaan erotettavia sivilisaatioita tai ”kulttuureja”, joita voidaan verrata keskenään – tämä oli lähtökohtana esimerkiksi sellaisilla hyvin erilaisilla teoreetikoilla kuin Spengler, Toynbee ja Weber.¹ Kuitenkaan yhteiskuntahistorioitsija Immanuel Wallersteinin ”world-system theoryn” synnyn jälkeen² ei voida enää puhua erillisistä yhteiskunnista tai sivilisaatioista, vaan ne ovat osa laajempaa maailmanjärjestelmää, jolla on keskuksensa, semiperiferiansa ja periferiansa. Wallersteinin mukaan kapitalistinen maailmanjärjestelmä syntyi vuoden 1500 tienoilla ja vaikuttaa ratkaisevasti maailman rakenteistumiseen myös meidän päivinäme.³

Nyt kuitenkin Wallersteinin jo standarditulkinnaksi muodostunut teoria on saanut uuden haastajan: Wallersteinin entinen työtoveri Andre Gunder Frank teoksessaan *ReORIENT: Global Economy in the Asian*

*Age*⁴ syyttää koko Wallersteinin järjestelmäteoriaa eurosentriseksi ja vaatii sen korvaamista ”humanosentrisellä” näkemyksellä, joka myös korjaa ratkaisevasti kapitalistisen maailmanjärjestelmän eli nykyisellä muotisanalla sanoen globaalien talouden syntyminen ajankohtaa.

5000 vuotta vanha kapitalismi?

Frankin ajatuksia herättävä teesi on se, ettei kapitalistinen maailmanjärjestelmä suinkaan syntynyt Euroopassa vuoden 1500 tienoilla. Eurooppa ei liittänyt itseensä muuta maailmaa ”eurooppalaiseen maailmantalouteen”. Sen sijaan Eurooppa liittyi myöhästyneenä olemassa olevaan maailmanjärjestelmään tai ainakin vahvasti olemassaolleet heikkoja siteitään siihen.⁵ Ainoastaan pääsy Amerikan hopeakaivoksille antoi Euroopalle edes mahdollisuuden osallistua tähän maailmantalouteen.

Andre Gunder Frankin metafora, jota hän muuntelee *ad nauseam*, on yhteen kootuna seuraavanlainen: Eurooppa osti Etelä-Amerikan hopealla itselleen kolmannen luokan lipun Aasian junasta. Seuraavilla vuosisadoilla Eurooppa onnistui vähitellen hankkimaan itselleen junassa paremman paikan, jopa oman vaununkin, ja 1800-luvulla se kykeni karkottamaan aasialaiset veturista. Empiirisesti tämä ilmenee esimer-

1. Vasilenko (2000). Teosten bibliografiset tiedot kirjallisuusluettelossa.

2. Wallerstein (1974).

3. Ks. suomen kielellä asiasta Viikari (1987), Wallerstein (1987).

4. Frank (1998).

5. Frank (1998) xxxii.

kiksi siinä, että Lontoo ohitti Pekingin maailman suurimpana kaupunkina vasta vuonna 1850.⁶

Sitä ennen kuitenkin Kiina oli maailman keskus, ei Eurooppa eikä mikään muu alue. Koko maailmanjärjestys oli kirjaimellisesti sinosentrinen. Vuosina 1400–1800 ”Kiina” osti vain hopeaa maailmanmarkkinoilta ja myi muille ennen kaikkea posliinia ja silkkiä. Tämä johti siihen, että vähitellen koko maailman hopea ajautui Kiinaan.⁷

Vuonna 1492 tai 1500 Euroopalla ei ollut minkäänlaista etulyöntiasemaa suhteessa Aasiaan tai Afrikkaan tai niistä eroavaa ”tuotantotapaa”.⁸ Aasia oli taloudellisesti edellä Eurooppaa ainakin vuoteen 1750 asti, ehkä vuoteen 1800.⁹ Eli tiivistäen: ”– eurooppalaiset eivät missään merkityksessä ’luoneet’ taloudellista maailmanjärjestelmää eivätkä synnyttäneet ’maailmankapitalismia’”.¹⁰

Siksi ei tarvitsekaan selittää Aasian jälkeensä jääneisyyttä millään inhimillisen elämän alueella. Aasialta ei esimerkiksi ”puutunut” teknologiaa tai kapitalistisia instituutioita, vaan Aasia usein ylitti Euroopan saavutukset näillä alueilla. Hyviä esimerkkejä tästä ovat kiinalaiset keksinnöt kompassi, ruuti ja kirjapainotaito. Aseistuksessa Eurooppa saattoi olla ylivoimainen ainoastaan laivaston tykistön alueella ja silläkin ainoastaan väliaikaisesti.¹¹ Maailmanjärjestelmän sisällä tekniikkaa kopioitiin ja sovellettiin välittömästi käytäntöön. Tämä koskee myös laivanrakennusta. Ei siis ollut myöskään olemassa mitään erillistä ”eurooppalaista teknologiaa”, vaan tekniikan kehitys kytkeytyi maailman talousjärjestelmään, jossa jäljiteltiin vapaasti kaikkien järjestelmään osallistuvien osapuolten tekniikkaa.

Frankin mukaan me elämme yhdessä maailmassa ja olemme eläneet siinä jo hyvinkin kauan. Edellisen vuosituhannen alkupuolella maailmanjärjestelmän neljä keskusta muodostivat Kiina, Kaakkois-Aasia, Intia ja Lähi-itä, jotka olivat kukin omia taloudellisia alijärjestelmiään. Periferiassa sijaitsi Euroopan alijärjestelmä: Venetsian, Genovan ja Flanderin kukoistus ja Champagnen messut eli oikeammin markkinat olivat merkkejä siitä, että Eurooppa alkoi

vähitellen integroitua Aasiakeskeiseen maailmanjärjestelmään.

Frankin ohjelmallisen yhteenvedon empiirisenä taustana on erityisesti Janet L. Abu-Lughodin ylistetty teos *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250–1350*.¹² Hän kuvaa teoksessaan 1200-luvun maailmanjärjestelmää, joka saavutti kehityksensä huipun juuri vuosien 1250–1350 välisenä aikana. Eurooppa liittyy siihen mukaan hyvin myöhään ja näyttölee siinä periferistä roolia. Voidaan siis puolustaa teesiä, että euraasialaisafrikkalainen talousjärjestelmä oli olemassa ainakin viime vuosituhannen alussa.

Andre Gunder Frank ja Barry K. Gills ovat radikalisoineet tätä kantaa edelleen. He puolustavat teesiä, jonka mukaan tämä maailmanjärjestelmä on peräti 5 000 vuotta vanha.¹³ Kyseessä on heidän mukaansa *sama* maailmanjärjestelmä, vaikkei se olekaan pysynyt kautta aikojen *samanlaisena*.

Wallersteinin antikritiikki

Immanuel Wallerstein katsoo, että 1500-luvulta alkunsa saaneen kapitalistisen maailmanjärjestelmän *differentia specifica* on pääoman lakkaamaton kasaantuminen. Sitä vastaan Frank ja Gills väittävät, että sen sijaan pääoman kasaantuminen koskeekin koko maailmanhistoriaa. Pääomien kasaantumista ovat ilmentäneet investoinnit mm. maatalouteen, karjaan, teollisuuteen, liikennevälineisiin, sotavarusteisiin.¹⁴

Tämän näkemyksen mukaan jo 3000-luvulla eaa. eli 5000 vuotta sitten ”Mesopotamian” ja ”Egyptin” verkostoituminen synnytti yhteenkietoutuneen maailmanjärjestelmän, joka vaikutti huomattavasti eri kansojen ja keskusten kohtaloihin.¹⁵ Aina tästä tapahtumasta lähtien voidaan puhua jatkuvasta pääomien kasaantumisesta tässä ”maailmanjärjestelmässä”.

Maailmanjärjestelmän synnystä lähtien sen puitteissa voidaan selvästi erottaa keskustan ja periferian alueiden erottautuminen ja työnjako. Tällaiset hierarkiset suhteet ovat ominaisia kaikille historian vaiheille siitä lähtien. Itse asiassa keskusten siirtymät ja vaihtumiset toisikseen ovat kaikkein tärkeimpiä muutoksia sen jälkeisessä

maailmanhistoriassa meidän aikaamme ja näköpiirissä olevaan tulevaisuuteen asti.¹⁶

Frank ja Gills vertaavat maailmanjärjestelmää lasten tuolileikkiin, jossa musiikkia soitetaan ja sen lakatessa leikkijöiden täytyy yrittää istua tuoleille, joita on yksi vähemmän kuin leikkijöitä.¹⁷ Kansainvälisen kilpailun tuolileikki on siis heidän mielestään tuhansia vuosia vanha: ”Tämä yksi maailmanjärjestelmän prosessi kehittyi, alikehittyi, synnyttää ’edistystä’, rauhaa, vaurautta ja myös sotaa, tuhoa ja lamaa. Tästä aineksesta koostuu koko maailman(järjestelmän)historia.”¹⁸

Sivilisaatiovertailusta maailmanjärjestelmäteoriaan

Mikäli Frank ja Gills ovat oikeassa, tällä on merkittäviä seurauksia sivilisaatiohistorialle ja varsinkin ns. sivilisaatiovertailulle. Ensinnäkään sivilisaatioita ei voida verrata toisiinsa kuin hermeettisesti lasipulloon suljettuja hyönteislajeja, vaan sivilisaatioiden ominaispiirre onkin niiden keskinäinen riippuvuus toisistaan, moninaisuus yhtenäisyydessä.¹⁹

Eri ”sivilisaatiot” ovatkin siis yhteydessä keskenään taloudellisen, poliittisen, militaarisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen järjestelmässä, jota voidaan kutsua ”sivilisaatioksi” sanan varsinaisessa mielessä. Sivilisaatiohistorioitsija David Wilkinsonin mukaan 3 500 vuotta sitten syntyy Keskussivilisaatio (Central Civilization), joka muodostuu Egyptin ja Mesopotamian sivilisaatioiden yhdistyessä. Tämä Keski-idästä alkunsa saava sivilisaatio, vuorovaikutuksen järjestelmä, sulauttaa itseensä muut Euraasian sivilisaatiot ja noin vuonna 1500 uuden maailmankin.²⁰

Toinen merkittävä seuraus on se, ettei ”siirtymisistä” yhteiskuntajärjestelmistä toiseen voi enää puhua samassa merkityksessä kuin aikaisemmin, sillä alueiden ja valtakuntien paikan muutokset maailmanjärjestelmän työnjaossa ovat merkittävämpiä kuin alueiden ”sisäiset” muutokset. Esimerkiksi ei voida puhua lainkaan ”feodalismista kapitalismiin siirtymisestä”, vaan ainoastaan Euroopan perifeerisen aseman korvautumisesta tiukemmalla integraatiolla maailmanjärjestelmään.²¹

Villakoiran ytimessä

Keskustelun nykytilanteen on tiivistänyt ytimekkääseen muotoon sen alulle pannut Janet L. Abu-Lughod.²² Kysymys asettuu seuraavasti:

1. Onko ollut olemassa vain yksi maailmanjärjestelmä, joka syntyi 1500-luvulla?
2. Onko ollut olemassa useita peräkkäisiä maailmanjärjestelmiä?
3. Vai onko ollut vain yksi maailmanjärjestelmä, joka syntyi noin 5000 vuotta sitten?

Ensimmäistä kantaa edustaa hänen mielestään Immanuel Wallerstein, kolmatta kantaa Andre Gunder Frank, ja Abu-Lughod itse koettaa asettua toiselle, välittävälle kannalle. Wallerstein ei tosin itse hyväksy tätä tulokintaa.

Wallerstein huomauttaa eräästä pienestä, mutta paljastavasta erosta kielenkäytössä, joka erottaa hänen käsitteensä Frankin ja Gillsin maailmanjärjestelmästä. Frank ja Gills käyttävät termiä ”world system”, Wallerstein itse termiä ”world-systems”. Ero on siis väliviivan ja monikon käytössä ja sitä on vaikea tuoda esiin suomen kielellä.²³ Kuitenkin terminologian valinnasta seuraavat johtopäätökset ovat merkittäviä: Frankille ja Gillsille on olemassa ainoastaan yksi maailmanjärjestelmä, Wallersteinin mukaan on olemassa monta eri maailmanjärjestelmää tai oikeastaan ”järjestelmämaailmaa”, joista viimeisin ja kaikki muut alleen alis-

6. Frank (1998) 262.

7. Frank (1998) 117.

8. Frank (1998) 9.

9. Frank (1998) 35, 53.

10. Frank (1998) 167.

11. Frank (1998) 196.

12. Abu-Lughod (1989).

13. Frank & Gills (1996a).

14. Ks. Ekholm & Friedman (1996).

15. Frank & Gills (1996b) 81.

16. Gills (1996) 119.

17. Frank & Gills (1996c) 302.

18. Frank & Gills (1996c) 305.

19. Frank & Gills (1996a) 15.

20. Wilkinson (1995a ja 1995b); huomaa Frank ja Gillsistä poikkeava ajoitus!

21. Frank (1996) 200.

22. Abu-Lughod (1996) 279.

23. Wallerstein (1996) 294.

tanut on 1500-luvulta alkanut kapitalistinen maailmanjärjestelmä.

Wallersteinin mukaan vuotta 1500 edeltävissä yhteiskunnissa on erotettavissa ainoastaan ”protokapitalistisia elementtejä”.²⁴ Frank ja Gills taas ovat sitä mieltä, että havainnointu ”protokapitalismi” onkin itsessään jo kapitalismia: ”If it looks like a duck, walks like a duck, quacks like a duck – it must also be a duck.”²⁵

Wallerstein haluaisi myös erottaa kapitalistista maailmanjärjestelmää edeltäneet järjestelmät sen perusteella, että edellisessä kauppaa käytäisiin käyttöhyödykkeillä, mutta aikaisemmissa järjestelmissä ylellisyystarvikkeilla. Frankin ja Gillsin mukaan taas ylellisyystarvikkeiden vaihto on olennaisesti järjestelmää muovaavaa, sillä luksuskauppa on juuri eliittien välistä vaihtoa.²⁶

Edelleen Wallerstein puolustaa teesiä, jonka mukaan keskustan ja periferian välistä työnjakoa maailmanjärjestelmässä ei esiinny ennen vuotta 1500. Sen jälkeen syntyy maailmanjärjestelmä, jolla on yksi keskus. Tätä taas Frank ja Gills eivät hyväksy, vaan toteavat, että työnjako keskustan ja periferian välillä on yhtä vanha kuin Sivilisaatio wilkinsonilaisessa mielessä. Lisäksi maailmanjärjestelmässä ei juuri koskaan ilmene ainoastaan yhtä hallitsevaa hegemoniaa, vaan (epä)tasapaino useiden hegemonian tavoittelijoiden välillä.²⁷

Aminin ”muinainen maailmanjärjestelmä”

Immanuel Wallersteinin kantaa on puolustanut myös perinteisemmästä marxilaisesta näkökulmasta Samir Amin.²⁸ Hän allekirjoittaa Wallersteinin teesin, jonka mukaan kapitalistinen maailmanjärjestelmä on universaalihistoriallisesti uusi vaihe, joka alkoi vuoden 1500 tienoilla. Järjestelmää hallitsee hänen mukaansa ”arvolaki”, ja samalla Amin altistaa koko käsitteellisen rakennelmasa koko Marxin arvoteoriaa vastaan suunnatulle kritiikille. En kuitenkaan käy esittelemään sitä tämän artikkelin puitteissa, vaan rajoitun käsittelemään Aminin näkemyksiä ”esikapitalismista”.

Amin haluaa korostaa, etteivät kapitalistista maailmanjärjestelmää edeltäneet yhteis-

kunnat olleet erotettuja toisistaan, vaan niiden välillä oli merkittäviä vaihtosuhteita. Silti, vaikka kyseisissä yhteiskunnissa esiintyi protokapitalistisia elementtejä, niiden vallitseva tuotantotapa oli Aminin mukaan ”tributaarinen”. Tällä tarkoitetaan, että lisätyön haltuunoton keskeinen tapa oli militaaripoliittinen pakottaminen, tribuutin eli pakkoveron kantaminen.

Frank ja Gills sen sijaan kiistävät Aminin väitteen. Heidän mukaansa pakkovero ei ole koskaan ollut ainoa tai tehokkain kasaantumisen väline,²⁹ vaan kauppa ja pääomien kasaaminen olivat ”esikapitalistisissa” yhteiskunnissa paljon merkittävämmässä asemassa, kuin mikään marxismin suuntauksista haluaisi hyväksyä.

Myös Amin pyrkii kehittämään synteetistä kuvausta ns. muinaisesta maailmanjärjestelmästä (*ancient world-system*).³⁰ Sen tukipilarina olivat kauppaverkostot ns. tributaaristen keskusten (Lähi-itä, Intia, Kiina) sekä niiden periferioiden (mm. Eurooppa ja Japani) välillä. On kuitenkin epäselvää, voidaanko tätä kehittämää oikeastaan pitää Frankin kritiikkinä vai onko kyse toisesta tavasta ilmaista sama asia, maailmanjärjestelmän olemassaolo. Raja, missä vaiheessa aminilainen muinainen maailmanjärjestelmä muuttuu frankilaiseksi maailmanjärjestelmäksi, on veteen piirretty viiva.

On kuitenkin olennaista huomata, että (muinaista) maailmanjärjestelmää koskevan näkemyksen avulla myös modernin maailmanjärjestelmän synty voidaan uudella tavalla käsitteellistää ja tarkistaa sen ajoittamista. Voidaan hyvin puolustaa teesiä, jonka mukaan ensimmäinen mantereet ylittävä globaali talous muodostuu noin tuhat vuotta sitten euraasialaisena Intia- ja Kiina-keskeisenä järjestelmänä, johon Eurooppa

24. Wallerstein (1996).

25. Frank (1996) 206.

26. Frank & Gills (1996b) 93.

27. Gills (1996) 120.

28. Amin (1996).

29. Gills (1996) 125.

30. Amin (1996).

31. Abu-Lughod (1996) 279.

32. Frank (1998) xxvi.

33. Giddens (1994, 1996); Beck (1999); Held et al. (1999).

ryhtyy osallistumaan uuden ajan alusta alkaen. Tämä uusi globaali tarkastelutapa sivilisaatiohistoriassa korjaa aikaisempia eurosentrisiä vääristymiä ja korvaa ne humanosentrisellä globaalilla näkökulmalla.

Miten tästä eteenpäin?

Esitän, että on itse asiassa mahdollista erotella toistaan kaksi ”Frank-teesiä”. Ensimmäistä teesiä kutsun ”heikkoksi Frank-teesiksi”, jonka mukaan globaali (kapitalistinen) talousjärjestelmä on noin tuhat vuotta vanha. ”Vahva Frank-teesi” sen sijaan väittää, että taloudellinen maailmanjärjestelmä olisi 5000 vuotta vanha. ”Heikko” teesi näyttää Abu-Lughodin urauurtavan empiirisen työn ansiosta hyvinkin perustellulta. Sen sijaan on epäselvempää, millaisia empiirisiä perusteluja ”vahvempi Frankteesi” edellyttäisi, jotta se voitaisiin todeta perustellummaksi esimerkiksi suhteessa Samir Aminin kuvaukseen.

Herää kysymys, onko tämä ongelma yleensä ratkaistavissa? Ja millaisella empiirillä se voitaisiin ratkaista? Abu-Lughod on skeptinen koko kysymyksen ratkaisun suhteen ja pitää sitä ratkaisemattomana.³¹ Kuten jo alussa sanoin, oman näkemykseni mukaan kyseessä on eräänlainen paradigmanvaihdos: koko kysymyksenasettelun puitteet ovat muuttumassa. Mikään yksittäinen empiirinen näyttö ei kumoa eikä tue kumpaakaan kantaa, vaan pitemmällä tähtäimellä, ehkä parinkymmenen vuoden kuluessa, kun uudesta näkökulmasta kirjoitetaan maailmanhistorioita, voidaan jälkikäteen arvioida, kumpi kysymyksenasettelu on osoittautunut hedelmällisemmäksi, kumpi on avannut enemmän ovia ihmiskunnan yhteisen menneisyyden ymmärtämiseen.

On syytä tunnustaa avoimesti, että keskustelu on vielä lapsenkengissä. Andre Gunder Frank on itsekin todennut, että globaalia analyysia varten meiltä puuttuvat vielä tarkat käsitteet ja analyytinen terminologia.³² Yksi ongelma on järjestelmän käsite: millä edellytyksillä voidaan sanoa, että olemme todistamassa järjestelmän olemassaoloa. On selvää, että kyse on jonkinlaisesta kokonaisuudesta, joka on enemmän kuin osiensa summa, muttei ole vielä ope-

rationalisoitu, mitä järjestelmän olemassaolo tai olemattomuus tarkoittaisivat empiirisesti.

Sama asia koskee kysymystä globalisaatiosta ja globaalien talouden muodostumisesta. Globalisaatio voidaan ymmärtää ”etätoiminnaksi” tai ”kaukovaikutukseksi”, joka muodostaa suhteita eri mantereiden – eikä ainoastaan alueiden – välillä.³³ Tuntuu intuitiivisesti selvältä, että Länsi-Afrikan, Euroopan ja Aasian yhdistävä talousjärjestelmä on luonteeltaan globaali. Vielä selvemmin sitä on tietysti myös uuden maailman aikaisempaan järjestelmään liittävä talousjärjestys. Kuitenkin mantereiden rajat ovat pitkälti ideologisia konstruktioita eivätkä ne ole analyttisesti tarkkoja. Siksi globalisaation käsittekin odottaa vielä historianteoreettisesti tarkkaa määrittelyään.

Vaikka keskustelussa ja sen käsitteistössä onkin paljon hämärää ja hämmentävää, silti sumusta erottuvat uuden, tunnistamattoman mantereiden ääriiviat. Lähivuosisikymmenten tutkimus tulee osoittamaan, onko kyse jonkin jo aikaisemmin tunnetun uudelleen löytämisestä, vaiko kokonaan uuden kohtaamisesta. ■

Kirjallisuus

Aiheeseen liittyvää keskeistä kirjallisuutta. Luettelossa ovat myös alaviitteissä mainittujen teosten bibliografiset tiedot.

Anouar Abdel-Malek (2000) 'The Civilizational Orientation in the Making of the New World', *Journal of World-Systems Research*, VI, 3, Fall/Winter 2000, Special Issue: Festschrift for Immanuel Wallerstein, 564–579, <http://csf.colorado.edu/jwsr>

Janet Abu-Lughod (1989) *Before European Hegemony. The World System A. D. 1250–1350*, Oxford University Press.

Janet Abu-Lughod (1996) 'Discontinuities and Persistence. One World System or a Succession of Systems?', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 278–291.

Samir Amin (1996) 'The Ancient World-Systems versus the Modern Capitalist World-System', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 247–277.

Ulrich Beck (1999) *Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia* (suom. Tapani Hietaniemi), Vastapaino: Tampere.

Albert Bergesen (1995) 'Let's Be Frank about World History', teoksessa: *Civilizations and World Systems*, 195–205.

Andrew Bosworth (1995) *World Cities and World Economic Cycles*, teoksessa: *Civilizations and World Systems*, 206–228.

- Christopher Chase-Dunn (1999) 'Globalization: A World-Systems Perspective', *Journal of World-Systems Research*, Vol V, 2, 165–185.
- Christopher Chase-Dunn & Thomas D. Hall (1995) 'Cross-World-System Comparisons: Similarities and Differences', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 109–135.
- Stephen K. Sanderson (toim.) *Civilizations and World Systems. Studying World-Historical Change*, Altamira Press, Walnut Creek/London/New Delhi 1995.
- William Eckhardt (1995) 'A Dialectical Evolutionary Theory of Civilizations, Empires and Wars', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 75–94.
- K. Ekholm & J. Friedman (1996) "Capital" Imperialism and Exploitation in Ancient World Systems, teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 59–80.
- Andre Gunder Frank (1995) 'The Modern World-System Revisited: Rereading Braudel and Wallerstein', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 163–194.
- Andre Gunder Frank (1996) 'Transitional Ideological Modes. Feudalism, Capitalism, Socialism', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 200–220.
- Andre Gunder Frank (1998) *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age*, University of California Press Berkeley/Los Angeles.
- Andre Gunder Frank (2000) 'Immanuel and Me Without Hyphen', *Journal of World-Systems Research*, VI, 2, Summer/Fall 2000, 216–231. Special Issue: Festschrift for Immanuel Wallerstein – Part I, <http://csf.colorado.edu/jwsr>
- Andre Gunder Frank & Barry K. Gills (1996a) 'The 5,000-Year World System', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 3–58.
- Andre Gunder Frank & Barry K. Gills (1996b) 'The Cumulation of Accumulation', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 81–114.
- Andre Gunder Frank & Barry K. Gills (1996c) 'World System Cycles, Crises and Hegemonic Shifts, 1700 BC to 1700 AD', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 143–199.
- Andre Gunder Frank & Barry K. Gills (1996d) 'Rejoinder and Conclusions', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 297–307.
- Anthony Giddens (1994) *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*, Polity Press, Cambridge.
- Anthony Giddens (1999) *Runaway World. How Globalization is Reshaping Our Lives*, Profile Books, London.
- Barry K. Gills (1995) 'Capital and Power in the Process of World History', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 136–162.
- Barry K. Gills (1996) 'Hegemonic Transitions in the World System', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 115–142.
- David Held & Anthony McGrew & David Goldblatt & Jonathan Perraton (1999) *Global Transformations. Politics, Economy and Culture*, Polity Press Cambridge.
- William McNeill (1995) 'The Rise of the West after Twenty-Five Years', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 303–321.
- Philip McMichael (2000) 'World-Systems Analysis, Globalization, and Incorporated Comparison', *Journal of World-Systems Research*, VI, 3, Fall/Winter 2000, Special Issue: Festschrift for Immanuel Wallerstein, 668–690, <http://csf.colorado.edu/jwsr>
- Matthew Melko (1995) 'The Nature of Civilizations', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 25–45.
- Victor Roudometof & Roland Robertson (1995) 'Globalization, World-System Theory and the Comparative Study of Civilizations: Issues of Theoretical Logic in World-Historical Sociology', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 273–300.
- Stephen K. Sanderson (1995a) 'Introduction', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 15–24.
- Stephen K. Sanderson (1995b) 'Expanding World Commercialization: The Link Between World-Systems and Civilizations', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 261–272.
- Stephen K. Sanderson (2000) 'Evolutionism and its Critics', *Journal of World-Systems Research* Vol 3, 94–114, <http://csf.colorado.edu/jwsr>
- Stephen K. Sanderson (1999) *Social Transformations. A General Theory of Historical Development. Expanded edition*, Rowman & Littlefield, Maryland.
- Lesliel Sklair (1999) 'Competing Conceptions of Globalization', *Journal of World-Systems Research*, Vol V, 2, 143–162, <http://csf.colorado.edu/jwsr>
- Charles Tilly (1990) *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*, Basil Blackwell Cambridge.
- Immanuel Wallerstein (1974) *The Modern World-System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press New York/San Francisco/London.
- Immanuel Wallerstein (1987) *Historiallinen kapitalismi* (suom. Tapani Hietaniemi), Vastapaino Tampere.
- Immanuel Wallerstein (1995) 'Hold the Tiller Firm: On Method and the Unit of Analysis', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 239–247.
- Immanuel Wallerstein (1996) World Systems versus World-Systems, teoksessa: *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 292–296.
- I. A. Vasilenko (2000) *Polititsbeskaja globalistika*, Logos, Moskva.
- Andre Gunder Frank & Barry K. Gills (toim.) *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, Routledge London & New York 1996.
- Matti Viikari (1987): "Esipuhe", Immanuel Wallerstein *Historiallinen kapitalismi* (suom. Tapani Hietaniemi), Vastapaino Tampere.
- David Wilkinson (1995a) Central Civilization, teoksessa: *Civilizations and World Systems*, 75–94.
- David Wilkinson (1995b) 'Civilizations are World Systems!', teoksessa *Civilizations and World Systems*, 248–260.
- David Wilkinson (1996) 'Civilizations, Cores, World Economies and Oikumenes', teoksessa *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?*, 221–246.